

*Серватинська І.М.,
аспірант кафедри фінансів,
Черкаський державний технологічний університет*

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ДЕРЖАВНИХ ФОНДАХ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано формування та розподіл фінансових ресурсів державних фондів загальнообов'язкового соціального страхування. Сучасний стан державних фондів соціального страхування характеризується відсутністю збалансованості державних зобов'язань і фінансових ресурсів, що спрямовуються на їхнє покриття. За результатами дослідження обґрунтовано основні напрями оцінки ефективності використання фінансових ресурсів фондів.

Ключові слова: соціальне страхування, державні фонди соціального страхування, роботодавці, застраховані особи, компенсаційні виплати.

Постановка проблеми. В умовах ринкової трансформації економіки держави невід'ємною сферою діяльності уряду визначено створення ефективної системи соціального захисту населення, основною метою якої є надання всебічної допомоги громадянам, що опинились у складній життєвій ситуації, та створення сприятливого соціального середовища для працюючих осіб.

Світова практика демонструє значну соціальну відповідальність держави у фінансуванні базових соціальних послуг та інфраструктурних об'єктів, забезпеченні захисту населення.

В Україні, відповідно до чинного законодавства державою забезпечуються такі соціальні гарантії: право на працю й захист від безробіття; право на державний захист материнства, батьківства, дитинства, родини; соціальне забезпечення за втрати працездатності або втрати годувальника; право на охорону здоров'я й медичну допомогу [1].

Забезпечення соціальних гарантій на рівні кожної держави реалізується за допомогою різноманітних фінансових механізмів. Основне призначення фінансових механізмів полягає в забезпеченні соціальної стабільності та запобіганні різкому розшаруванню суспільства.

За часів отримання незалежності в Україні напрацьовано низку програм та розроблено проекти соціальної підтримки населення, визначено основні напрями реформ у системі обов'язкового державного соціального страхування. Незважаючи на зазначені позитивні тенденції, надтерміною проблемою залишається обмеженість фінансових ресурсів фондів соціального страхування, адже видаткова частина бюджетів усіх рівнів у частині фінансування соціального захисту населення виконується в середньому на 85–90%, а відтак, соціальні реформи в повному обсязі не реалізуються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні основні принципи забезпечення населення соціальними послугами реалізуються за допомогою загальнообов'язкового державного соціального страхування, що є системою заходів із соціального забезпечення громадян, за умовами та видами, визначеними на законодавчому рівні, за рахунок страхових

внесків, які сплачують роботодавці та населення до відповідних фондів загальнообов'язкового соціального страхування [8]. Ефективність реалізації основних принципів законодавства щодо соціального страхування повсякчасно досліджується науковцями. Так, О.В. Белінська, М.О. Бровенко, С.О. Максимчук, А. Скотаренко, С.І. Юрій досліджували проблеми розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування. Принципи та недоліки фінансового забезпечення фондів соціального страхування вивчали: Г. Аарон, В. Базилевич, Н. Внукова, Г. Волощук, Н. Кузьминчук, Е. Лібанова, С. Осадець, Ю. Пасічник та ін.

Незважаючи на значні здобутки вчених, усе ще невідпрацьованими залишаються науково-методологічні підходи до оцінювання ефективності соціального страхування, потребують удосконалення механізми, принципи та форми всієї системи формування фінансових ресурсів фондів соціального страхування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що останнім часом як за кордоном, так і в Україні проблеми фінансового забезпечення фондів соціального страхування є об'єктом уваги фахівців із соціальної проблематики, доцільно зауважити, що в сучасних реаліях і досі відсутній системний підхід до оцінки якості та рівня фінансового забезпечення видатків фондів соціального страхування громадян.

Мета статті полягає в аналізі використання фінансових ресурсів фондів соціального страхування та визначенні методичних підходів до оцінки їхньої ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація перетворень у галузі соціальної відповідальності держави вимагає довготривалих інституційних трансформацій. На сучасному етапі в Україні визначено такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; страхування на випадок безробіття; медичне страхування; інші види страхування, що передбачені законом [8].

Але сьогоднішня практика соціального страхування та здійснення соціальних виплат мають низку недоліків, зокрема нецільове використання коштів фондів соціального страхування через відсутність адресної спрямованості соціальних виплат, розпорошеність фондів соціального захисту, адже в країні окремий вид соціального страхування має власний соціальний фонд, діяльність якого регулюється певним законодавством (Пенсійний фонд України – Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [7]; Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття – Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [9] тощо).

Із метою врегулювання соціальних відносин та запобігання нецільовому використанню коштів соціальних фондів з 2015 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов’язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» [6] визначено функціонування Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування на випадок безробіття та Фонду соціального страхування, що поєднали Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Основними джерелами коштів загальнообов’язкового державного соціального страхування є внески роботодавців і застрахованих осіб. Розмір внеску визначається Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України здійснюється перерозподіл коштів між фондами.

Соціальні реформації, що останнім часом спостерігаються в Україні, умовно можна згрупувати за двома напрямками:

- фінансове забезпечення соціальних процесів (фінансування гарантованих державою прямих грошових виплат громадянам; фінансування пільг окремим категоріям громадян; фінансування установ соціальної сфери тощо);

- фінансове регулювання соціальних процесів (податкове регулювання доходів громадян і юридичних осіб; фінансове стимулювання створення нових робочих місць, фінансування суспільних робіт).

Необхідно відзначити, що обсяги виплат із фондів соціального страхування зростають із кожним роком. Це обумовлено декількома факторами:

- старіння населення, що позначається на збільшенні чисельності громадян країни, які виходять на пенсію за віком або за вислугою років;

- зростає кількість громадян, які одержали каліцтво на виробництві або в побуті, що також збільшує обсяги бюджетного фінансування або тимчасової, або постійної непрацездатності;

- наслідки стихійних природних явищ, які призводять до зростання витрат на підтримку потерпілих, тощо.

Так, за звітними даними Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, відшкодування потерпілим та їх сім’ям у 2015 р. значно різнились порівняно з 2014 р. (рис. 1).

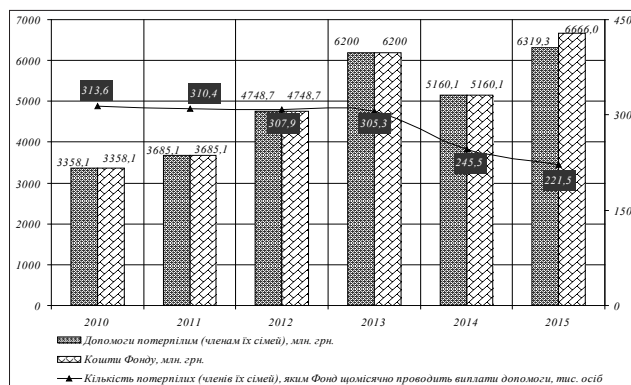

Рис. 1. Динаміка доходів та видатків Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України за 2010–2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними : http://www.social.org.ua/activity/kompensac_activity

Позитивною тенденцією є зменшення кількості постраждалих із 313,6 тис. осіб у 2010 р. до 221,5 тис. осіб у 2015 р., але, урахувавши соціальні реформи, що відбуваються в державі, суми коштів, отримані постраждалими, значно вищі від 2014 р. Так, основним джерелом надходжень до бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України є страхові внески роботодавців, які в 2015 р. становили 6635,4 млн. грн.; 3,4 млн. грн. надійшло від штрафів та пені та 27,2 млн. грн. – добровільні внески та інші надходження [12].

Із бюджету Фонду потерпілим (членам їх сімей) виплачено 6319,3 млн. грн., що на 1159,2 млн. грн., (+22,5%) більше, ніж у 2014 р. (табл. 1). На заходи із профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань у звітному періоді

Таблиця 1

Структура видатків Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України за 2010–2015 рр.

Показник	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Допомоги потерпілим (членам їхніх сімей), млн. грн.	3358,1	3685,1	4748,7	6200	5160,1	6319,3
Середньомісячний розмір страхової виплати на одного потерпілого, грн.	884,8	989,2	1338,1	1695,2	1403	1814,8
Щомісячна грошова сума в разі повної або часткової втрати працездатності, що компенсує відповідну частку втраченого заробітку, млн. грн.	2398,2	2622,9	3524,9	4759,6	4133,1	5716,5
Сума щомісячної виплати особам, які мають на неї право, у разі втрати годувальника, млн. грн.	152,9	163,8	205,9	261,6	211,4	266,2
Середньомісячний призначений розмір виплати, грн.	662	738,7	973,9	1241,4	1331,4	1581,1
Одноразова допомога в разі стійкої втрати професійної працездатності потерпілого, млн. грн.	590,6	617,9	690,7	785,7	542,4	156,5
Сума одноразової допомоги в разі смерті потерпілого та сім’ї, млн. грн.	144,5	165,1	30,1	37,9	154	17,5
Індексація грошових доходів (відповідним категоріям), млн. грн.	60,2	89,1	38,5	7	57,6	439,6

Джерело: побудовано автором за даними : http://www.social.org.ua/activity/kompensac_activity

використано 12,3 млн. грн., а кількість професійних захворювань зменшилася на 35,9%.

У структурі страхових виплат, здійснених у 2015 р., основна частина припадає на: щомісячні страхові виплати – 5982,7 млн. грн. (94,7%); одноразову допомогу – 269,4 млн. грн. (4,3%).

На виплату щомісячної грошової суми в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого, за 2015 р. витрачено 5716,5 млн. грн. (+38,3%), а середньомісячний розмір призначеної виплати становив 1814,8 грн. (+29,4%).

Сума щомісячної страхової виплати особам, які мають на це право в разі втрати годувальника, у звітному періоді зросла на 26% порівняно з 2014 р., а відтак, середньомісячний призначений розмір цієї виплати становив 1581,1 грн.

Відповідно до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» та Порядку проведення індексації грошових доходів населення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 р. № 1078, у 2015 р. було проведено індексацію грошових доходів, що значною мірою вплинуло на зростання середнього розміру щомісячних страхових виплат потерпілим (членам їхніх сімей). Сума індексації становила 439 млн. грн., що в 7,6 разів більше, ніж у 2014 р. [12].

Ураховуючи сучасні реалії, ми вважаємо, що на державному рівні доцільно здійснити перехід від використання методів фінансового забезпечення до більш активного застосування методів фінансового регулювання і фінансового стимулювання як в економіці, так і насамперед у соціальному страхуванні. На нашу думку, у соціальному страхуванні повинні активно брати участь як роботодавці, так і самі працівники. На жаль, на сьогодні страхові внески населення до державних соціальних фондів є незначними. Так, у 2015 р. добровільні внески до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України становили 27,2 млн. грн. – 0,41% від отриманих коштів [12]. Окреслена ситуація зводить нанівець саму ідею соціального страхування, коли працівник своєю працею й заробітками формує страхові кошти в майбутньому на всілякі страхові події, включаючи досягнення пенсійного віку.

Ефективністю соціального страхування є результативність нагромадження й використання страхових засобів, водночас функціональною ефективністю обов'язкового державного соціального страхування є компенсація збитку постраждалому [3].

Рівень компенсації та ефективність реабілітації постраждалого доцільно розраховувати, виходячи з рівня особистого доходу постраждалого, дотримання конституційних гарантій на соціальний захист та забезпечення соціальних стандартів.

Сучасні науковці під час оцінки ефективності страхових виплат, до системи показників оцінки загальнообов'язкового державного соціального страхування відносять: рівень страхових виплат на душу населення; темпи росту страхових виплат; співвідношення страхових виплат фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування і доходів населення України; коефіцієнт заміщення [4].

Враховуючи наявні підходи та пропозиції науковців, нами обґрунтовано методику оцінки ефективності страхових виплат (рис. 2).

На першому етапі на основі даних про суми профінансованих витрат із державних фондів соціального страхування та кількості постійного населення України визначається частка витрат фондів на одну застраховану особу. За даними щодо

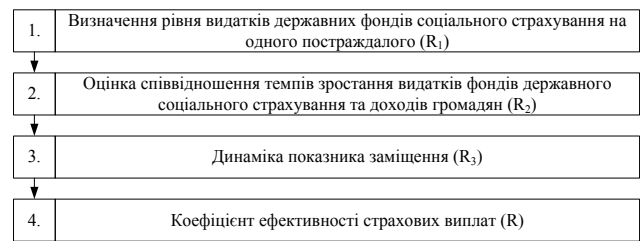

Рис. 2. Оцінка ефективності використання фінансових ресурсів фондів державних фондів соціального страхування

розміру витрат на одну особу та загального рівня доходів громадян визначається частка коштів фондів у загальних доходах населення.

Третім етапом є оцінка рівня заміщення, тобто визначення співвідношення середньої пенсії по країні та середньої заробітної плати. На основі отриманих показників визначається коефіцієнт ефективності:

$$R = \sum_{i=1}^k R_1 + \frac{R_2}{n} + R_3, \quad (1)$$

де $\sum_{i=1}^k R_1$ – сума виплат із усіх державних фондів соціального страхування на одного постраждалого; n – кількість мешканців країни.

На основі розрахованого показника приймається рішення щодо ефективності системи соціального страхування та здійснення страхових виплат. Так, якщо $R \geq 1$, система фінансування соціальних виплат вважається ефективною та самодостатньою. За умови коли дотримується нерівність $0,75 \leq R < 1$, система вважається умовно ефективною, тобто фінансові ресурси витрачаються за призначенням, але в розмірі значно меншому, ніж встановлено стандартами. Якщо ж $R < 0,75$, розподіл коштів є неефективним та вимагає значного регулятивного впливу.

Висновки. Отже, система соціального страхування в Україні знаходиться в перехідному стані, що викликане глобалізаційними перетвореннями в суспільстві. Напрями та ефективність використання коштів державних фондів соціального страхування потребують удосконалення та адаптування до європейських стандартів. Вагомим значення в наповненні фондів, контролі над їх розподілом набуває залучення застрахованих осіб до управління фондами.

Удосконалення ж фінансового механізму державного соціального страхування та функціонування страхових фондів, має здійснюватися з метою поліпшення матеріального забезпечення застрахованих осіб, ґрунтуючись на збільшенні економічно активного населення та розвитку системи заохочення роботодавців.

Література:

1. Андріїв В.В. Зміст і призначення загальнообов'язкового державного соціального страхування / В.В. Андріїв // Вісник Одеського національного університету. – 2010. – Т. 15. – Вип. 22 : Правознавство. – С. 110–115.
2. Бабич Л.М. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування України / Л.М. Бабич, Л.І. Васечко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1(91). – С. 158–170.
3. Білик О.І. Перспективи реформування вітчизняної системи соціального страхування / О.І. Білик // Ефективна економіка. – 2014. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
4. Васечко Л.І. Структурні компоненти фінансового механізму соціального страхування / Л.І. Васечко // Вісник Київського наці-

- онального університету технологій та дизайну. – 2011. – № 4. – С. 139–144.
5. Коваль О.П. Удосконалення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні / О.П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3(28). – С. 51–58.
 6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці : Закон України від 28.12.2014 р. № 77-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/77-19>.
 7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV (у редакції від 15.04.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
 8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV (у редакції від 01.04.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
 9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III (у редакції від 19.05.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1533-14/ed20120429>.
 10. Сидорчук А. Напрями покращення використання фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні / А. Сидорчук // Світ фінансів. – 2010. – № 2. – С. 33–43.
 11. Тропіна В. Роль соціального страхування у фінансуванні державних соціальних гарантій / В. Тропіна, Д. Суховий // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. – Вип. 8(149). – С. 22–25.
 12. Офіційний сайт Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.social.org.ua/activity/kompensac_activity.

Серватинская И.Н. Методика оценки использования финансовых ресурсов в государственных фондах социального страхования

Аннотация. В статье проанализировано формирование и распределение финансовых ресурсов государственных фондов общеобязательного социального страхования. Современное состояние государственных фондов социального страхования характеризуется отсутствием сбалансированности государственных обязательств и финансовых ресурсов, которые направляются на их покрытие. По результатам исследования обоснованы основные направления оценки эффективности использования финансовых ресурсов фондов.

Ключевые слова: социальное страхование, государственные фонды социального страхования, работодатели, застрахованные лица, компенсационные выплаты.

Servatynska I.M. Technique of estimation use of financial resources in the public social insurance funds

Summary. The government has established a system of legal, economic and organizational norms aimed at material compensation in case of change in the social status to the population of Ukraine. Current status of the Social Insurance Fund Ukraine is characterized by a lack of balance in government obligations and financial resources allocated for their coverage. According to the research the basic ways of improving the efficiency of their spending suggested.

Keywords: social insurance, state social insurance funds, employers, insured persons, compensation payments.